

דין הטמנה במקצת

הנחה על גבי פלטה לפני השבת ובמהלכה

הקדמה

הגדרת פלטה חשמלית

הגדרת גרוף וקטום

יסוד איסור הטמנה

הגדרת הטמנה במקצת

עטיפת סיר הנוגע באש בבגדים

סיבת איסור הטמנה במקצת

סיר שמונח על טס מתכת

ההשלכות המעשיות של הלכות אלו

וזאת תורת העולה

הקדמה

בבואנו לעסוק בהלכות חימום המאכלים בשבת, חייבים אנו להבחין בין האפשרויות ההלכתיות והמעשיות השונות, כפי שעולה בבירור מהסוגיות בגמרא ושיטות הראשונים בדינים אלו, והם מתחלקים לשני חלקים יסודיים: א. הנחת תבשיל על מקור חום, ועניין זה שייך לדיני בישול. ב. הלכות הטמנה, שהינן גזירה מדרבנן, ועניינן עטיפת כלי שבו אוכל בכל מיני אלמנטים וחומרים שונים, על מנת שיוסיפו חום לתבשיל, וזה מכונה הטמנה בדבר המוסיף הבל, או על מנ שחומרים אלו ישמרו על חום המאכל שלא יצטנן, והדבר נקרא הטמנה בדבר שאינו מוסיף, היינו אינו ומסיף הבל וחום, אלא רק שומר על החום הקיים.

שני הנושאים נ"ל מתחלקים גם כן לשני חלקים, כאשר הפעולה נעשית לפני כניסת השבת, וכאשר רוצה לעשות כן בשבת עצמה, ואלו כללי הדינים המעשיים הנוגעים לעניין חימום אוכל בשבת:

- הלכות שהיה, היינו הנחת תבשיל לפני כניסת השבת על גבי מקור חום, כגון אש או כירה חשמלית, והשארתו שם גם אחרי כניסת השבת.
- הלכות הנחה והחזרה, היינו הנחה בשבת עצמה על מקור חום, והחזרת תבשיל שהורד ממקור החום למקומו על מנת שימשיך להתחמם.

- הלכות הטמנה, שהטמנה בדבר המוסיף הבל אסורה גם מלפני כניסת השבת, והטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל אסורה רק בשבת עצמה ומותרת מבעוד יום.

בנוסף להלכות אלו, כמובן שיש להישמר מבישול ממש, היינו שאין להניח בשבת אוכל שאינו מבושל על גבי אש על מנת שיתבשל ויהיה ראוי לאכילה¹. בנוסף, בהתעסקות עם האוכל קיים איסור 'מכה בפטיש' באוכלין, שעניינו סיום הכנת האוכל, כגון האיסור לעשות צנימים בשבת וכד', כלומר שאין להניח לחם ליד או על גבי מקור חום, ואפילו אם מותר להשתמש במקור החום הזה בשבת, וכגון אש מכוסה, כל עוד כוונת מניח הלחם היא על מנת להקשות את הלחם ולהופכו לצנימים, שאף על פי שהלחם ראוי לאכילה גם לפני שהפך לצנים, כך שאין בדבר איסור בישול או אפיה, מאחר והוא משנה ייעודו וחפץ במוצר אחר, הדבר אסור משום מכה בפטיש, שהרי מבחינת האדם העושה כן, רק כאשר הלחם יהפוך לצנים הוא יגיע למצבו הסופי, וזו בדיוק הגדרת איסור מכה בפטיש: השלמת הפעולה האחרונה.

במאמרנו זה, נעסוק ונבאר את שיטת מורנו ורבנו עטרת ראשנו הראשון לציון המקובל הא-לוהי הרב מרדכי אליהו זצוק"ל בשימוש בפלטה בשבת, ולכן במסגרת מאמר זה נדון במעט בהלכות הנחה, שהיה והחזרה, ונרחיב יותר בעניין איסור הטמנה, ביחס לשימוש לפלטת שבת רגילה ופלטה ירושלמית.

הגדרת פלטה חשמלית

פלטת בישול חשמלית רגילה מוגדרת כאש גלויה ממש, שאף על פי שלא רואים את האש או הלהבה, הרי סלילי החשמל נמצאים ממש מתחת לכסוי המתכת ונוגעים בו, ומחממים ישירות את הסיר המונח על הפלטה. כמו כן, לפלטת בישול חשמלית יש כפתורים להגברת והנמכת חום האש, כך שהיא לא נחשבת כירה גרופה וקטומה, ולכל השיטות גם מלפני השבת אין להניח עליה מאכלים.

פלטת שבת רגילה, היא פלטה שמחממת את המאכלים, אולם אין בה כפתורים להגברת והנמכת עוצמת החום, כך שרבים מפוסקי זמננו² סוברים שהיא עונה לגדר כירה גרופה וקטומה,

1 אבל אם הניח מלפני השבת תבשיל שלא התבשל ישירות על האש וייקח לתבשיל זמן רב עד שיתבשל, וכגון שמדובר בבישול של בשר בהמה שלוקח לו זמן רב להתבשל, והוא לא צריך את התבשיל לערב אלא רק למחר, האדם יסיח דעתו מהתבשיל והדבר מותר, והוא הנקרא בלשון חז"ל והפוסקים: קדירה חייתא. אמנם כל ההיתר להניח ת הקדירה הזו על גבי אש הוא מלפני השבת, אבל בשבת אין לעשות זאת בשום פנים ואופן ויש בזה איסור תורה של למלאכת מבשל (הנקראת במשנה מלאכת אופה).

2 ציץ אליעזר, ח"ח, סימן כו'. שמירת שבת כהלכתה, פ"א, ס"כה, והערה עא'. שבט הלוי, ח"ה, סימן ל'.

וסברתם, שפלטת שבת היא כלי המיוחד לשבת ולא מיועד לבישול, שהרי לא מקובל בימינו שאדם ישתמש בימי החול בפלטת שבת לצורך בישול מאכליו, ועוד שלדעתם הצורך בכירה גרופה וקטומה הוא רק משום היכר שלא יבוא לחתות בגחלים, היינו להגביר או להנמיך את חום האש, ובפלטת שבת מראש בכלל אין אפשרות לשנות את חום האש, ולכן ניתן להניח עליה מאכלים בשופי, ואין לחשוש לאיסורי בישול והטמנה.

אמנם דעת מורנו ורבינו הראשון לציון הרב מרדכי אליהו זצוק"ל שלמרות שלא ניתן להגביר או להנמיך את חום פלטת השבת, היא נידונת כאש, הואיל והצורך בכירה גרופה וקטומה הוא לא רק מניעת יכולת החיתוי בגחלים (=הגברת והנמכת האש) אלא מיעוט חום הכירה, שרק באופן שחום הכירה מתמעט, יש היכר לכך שמקור חום זה לא משמש לבישול, ופלטת שבת חמה כולה בצורה אחידה, והיא נחשבת כגחלת בוערת, שהרי סלילי החשמל ותושבות אבני השמוט שהסלילים נמצאים בהם, שעניינן הוא הגברת חום הפלטה, נוגעים ממש, או כמעט נוגעים בחלק העליון של הפלטה שמניחים עליו את הסירים, כך שאין הפסק אוויר משמעותי בין האש לטס המתכת, וחום הפלטה לא מתמעט, וממילא אין בזה היכר שזה מקור חום שלא מיועד לבישול. בנוסף לנ"ל, אנו רואים שיש מאכלים שהרגילות של אנשים אבים היא לבשלם על פלטת השבת, וכגון שאנשים רבים מניחים על פלטת השבת הרגילה חמין שיש בו קטניות שאינן מבושלות, ומתוך חום הפלטה והזמן הרב שהן נמצאות עליה הן מתרככות ומתבשלות, כך שיש מציאות שממש מבשלים בפלטת שבת. הרבותא בכך שעושים כן בפועל, היא שישנו איסור נוסף שנקרא 'מיחזי כמבשל', שקיים בכל מקרה שמניח סיר על גבי מקור חום המיועד לבישול, ולכן אין להניח בשבת על פלטת שבת רגילה מאכלים שונים, אלא רק אם ימעט חומה. יש להדגיש שגם אם האנשים בפועל כלל לא היו עושים כן, עצם העובדה שניתן לעשות כן מונע מפלטת שבת להיחשב כגרופה וקטומה, היינו כמקור חום שש לו היכר לשבת, הואיל ודבר אפשרי, שכן פלטת שבת חומה רב, וכשמניחים עליה מאכלים הם יכולים אפילו להשרף, ואם יניחו עליה מים הם יכולים לרתוח וכל כיוצ"ב. לכן להלכה הדבר אסור גם למי שלא מניח שום מאכל שלא מבושל על גבי הפלטה.

הגדרת גרופ וקטום

על מנת שיהיה ניתן להניח מאכל על גבי מקור חום לפני השבת, יש צורך שהמאכל יהיה מבושל כמאכל בן דרוסאי ומעלה, ושהוא יהיה מונח על גבי כירה גרופה וקטומה, אבל כל עוד המאכל

ישביח מחמת החום, אין להניח מאכל על גבי אש מגולה מלפני השבת, מחשש שמא יחתה בגחלים³, וזאת לשון מרן השו"ע:

אבל אם נתבשל קצת ולא נתבשל כל צרכו, ואפילו נתבשל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו, חיישינן שמא יחתה ואסור להשהותו עליה אלא אם כן גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים, או קטם דהיינו שכיסה הגחלים באפר למעט חומם⁴.

משמע מדברי השו"ע שגדר מהותי בעניין גרופה וקטומה הוא מיעוט חום הגחלים, וכן הוסיף ואמר:

המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו, וירא פן יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה על גבי הקדירה ריקנית⁵.

להנחת הקדירה הריקנית על האש יכולים להיות שתי סיבות עקרוניות: 1. הנחת הקדרה הריקה נעשית להיכר וסימן שלא יבוא לבשל ולחתות בגחלים, שכן אין דרך להניח מאכל על גבי קדירה ריקנית העומדת אצל האש. 2. הנחת הקדירה הריקה ממעטת את חום האש, שהרי ברור שהחום המגיע למאכל מסיר המונח על גבי האש, הוא פחות מאשר כשהמאכל מונח ישירות על גבי האש.

רבים מהאחרונים נקטו כעיקר את הטעם הראשון שלא יבוא לחתות בגחלים, ולשיטתם, מיעוט חום האש הוא לא תנאי עצמאי, אלא הוא רק היכר שלא יבוא לחתות בגחלים, שכן אם מיעט את חום הגחלים, גילה בדעתו שאין ברצונו להגביר את חום האש, וכן כתב לדוגמה המשנה ברורה⁶:

והטעם בכל זה, כיוון דגילה דעתו דלא בעי לגחלים סגי דבוודאי לא אתי לחיתוי.

אמנם החזו"א מדייק שפשט לשון מרן השו"ע מדברים על מיעוט חום הכירה, שהרי מרן השו"ע אמר במפורש שמטרת קטימת הגחלים, היינו כסויים באפר, היא על מנת למעט את חומם, ורק כך ניתן להגדיר את הכירה ככירה גרופה וקטומה. לכן העובדה שלא ניתן לשנות את חום

3 למעט מאכל שיש בו הסחת דעת רבה כי ייקח זמן עד שהמאכל יתבשל, וכגון שהשליך חתיכת בשר חיה לתבשיל, וייקח לה זמן רב להתבשל, ולא תוכל להיות מוכנה לצורך הלילה, והוא הנקרא בלשון ההלכתית קדירה חייאת, היינו מאכל חי, שייקח לו זמן רב עד שיהיה מוכן לאכילה, כך שכשנותן אותו על האש לפני השבת מסיח דעתו מהתבשיל ולא יבוא לחתות בגחלים במהלך השבת להגביר או למעט את חומם.

4 שו"ע, אר"ח, סימן רנג', סעיף א'.

5 סימן רנג', סעיף ג'.

6 סימן רנג', ס"ק יד'.

האש, להגבירה או להנמיכה, אין בה כדי להגדיר כירה ככירה גרופה וקטומה, כל עוד לא מיעט את חום הכירה, וזו לשונו:

והנה הא דמהני הפסק קדירה ריקנית, נראה דהוא שינוי שאין דרך בישול בכך, וגם ממעט את החום הרבה, אבל הכיסוי שדרכו בכך, ואינו ממעט את החום כל כך הוא בכלל על גבה.⁷

לאור דיוקו בדברי מרן השו"ע יוצא בבירור שכל עוד חום האש לא התמעט הרי גם אש שאינה נראית לא תיחשב ככירה גרופה וקטומה, ולכן הוא אוסר להניח 'בלעך' על גבי הגז, והתיר רק אם יש הפסק אוויר בין האש לבלעך. לענייננו, עיננו הרואות שגם פלטת שבת, הגם שאין בה אפשרות להגביר או למעט את חום האש, אינה ממעטת מחום האש, שכן סלילי החום ואבני השמוט נוגעים ממש בכיסוי העליון של הפלטה, ולכן למרות שבפועל האש אינה גלויה, היא נחשבת ככירה שיש בה אש גלויה שלא ניתן להניח עליה לפני שבת עד שימעט את חומה.

לכן רבינו זצוק"ל הצריך להניח קומה נוספת שבה הפסק אוויר על הפלטה, וכגון סיר הפוך, כך שגם חום הפלטה יתמעט מעט, מחמת האוויר שמפריד בין האש לבין הסיר המונח על הפלטה. בדרך זו יוצרה 'פלטה ירושלמית', שעניינה הוא כיסוי נוסף ומובנה על גבי הפלטה הרגיל.

מי שרוצה לנקוט כשיטת הרב, ואין לו אפשרות לרכוש פלטה ירושלמית, יכול לפרק פלטת שבת ישנה, ולקחת את הטס העליון מהפלטה הישנה, ולהניחו בשלמותו על גבי פלטה רגילה, וכך הפסק האוויר שנוצר בין הטס העליון לבין סלילי החשמל ואבני השמוט שנמצאים בפלטה המקורית התחתונה⁸, בתוספת העובדה שלא ניתן להגביר או להנמיך את חום הפלטה יגדיר אותה ככירה גרופה וקטומה, וניתן להניח עליה מאכלים.

יסוד איסור הטמנה

הטמנה באופן פשוט היא עטיפת הסיר מכל צדדיו במעטפת מסויימת שמוסיפה חום לתבשיל, והדבר מכונה הטמנה בדבר המוסיף הבל, ואסור לעשות כן אפילו בסיר מבושל, ואפילו מלפני

7 סימן לז', ס"ק ט'.

8 הטס העליון של הפלטה בנוי בצורת מלבן שרק חלקו התחתון פתוח, וכך הוא 'מתלבש' על תחתית הפלטה, שמחוברים אליה סלילי החשמל ואבני השמוט. בפלטות רגילות רבות אין הפסק אוויר בין האבנים והסלילים לבין הטס העליון, אולם יש סוגים שונים שיש שם רווח מועט ביותר, שממש אינו מהווה כהפסק, שבמקרה ומניחים סירים רבים וכבדים על הפלטה, הטס שוקע במעט, ואז גם אם היה רווח מועט עתה הכל נוגע באש בפועל ממש. ראוי לציין שגם האוויר המועט שקיים בחלק מהפלות לא נחשב כהפסק, הואיל וכל הפלטה היא כלי אחד שמחובר היטב עם ברגים ואטום מכל צדדיו.

השבת. המשניות⁹ מונות סוגי חומרים שנחשבים כמוסיפים הבל, ואוסרות הטמנה בהם מלפני השבת, בעוד הטמנה בדברים שאינם מוסיפים הבל מותרת לפני השבת:

במה טומנין ובמה אין טומנין? אין טומנין לא בגפת, ולא בזבל, לא במלח, ולא בסיד, ולא בחול, בין לחים בין יבשים. לא בתבן, ולא בזגים, ולא במוכים, ולא בעשבים בזמן שהן לחים, אבל טומנין בהן כשהן יבשין. טומנין בכסות, ובפירות, בכנפי יונה, ובנסורת של חרשים, ובנעורת של פשתן דקה. ר' יהודה אוסר בדקה ומתיר בגסה: טומנין בשלחין ומטלטלין אותן...בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן.

הרמב"ם בפירושו למשנה הסביר את ההבדל העקרוני בין הטמנה בדברים שמוסיפים הבל לבין הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל, וז"ל:

וטעם איסור הטמנת האוכל בכל הדברים המנוים כאן, מפני שהם מוסיפין בחום הדבר הטמון בהם ומבשלין אותו. ודברים שהתיר בהם ההטמנה משמרין אותו כמו שהוא בלי תוספת.

הנובע מדבריו שהחלוקה בין הטמנה בדבר המוסיף הבל שאסורה אפילו מבעוד יום היא בכל מקרה שישנה תוספת חום לתבשיל כך שהוא בעצם מתבשל מחמת ההטמנה. שמירה על חום המאכל בלבד מותרת, ולכן ניתן להניח סיר בתוך תרמוקן, שהוא מיכל כעין צידנית ששומר על חום התבשילים הנתונים בו, אולם הוא לא מוסיף הבל בשום צורה שהיא¹⁰, והוא הדין שמותר למלא תרמוס במים חמים (שחוממו בהיתר, וכגון שהרתיח מיחם לפני השבת, ועתה מערה מהמיחם לתרמוס) לשמור על חומם.

הגדרת הטמנה במקצת

נחלקו הראשונים האם קיים איסור הטמנה במקצת, כלומר האם במקרה שרק חלק מהסיר נוגע בדבר המוסיף הבל הדבר אוסר מדין הטמנה או לא, ונסכם את הדעות בתמצית:

רבינו תם¹¹ סבור שאיסור הטמנה הוא כפשוטו, היינו שהאיסור קיים רק כשכל הסיר עטוף מכל צדדיו, וממילא הטמנה במקצת, היינו כשרק חלק מהסיר טמון אינה נחשבת כהטמנה כלל ועיקר, וז"ל:

9 שבת, פרק ד', משנה א'-ב'.

10 להלכה, ניתן להכניס מאכלים לתרמוקן בשבת, ואין בזה שייכות לאיסור הטמנה הואיל והסיר לא עטוף כולו, ואיסור הטמנה במקצת שנבאר בהמשך שייך רק לגבי הטמנה בדבר המוסיף הבל ולא בדבר שאינו מוסיף.

11 ספר הישר, סימן רלה'.

וחמין שלנו שאנו טומנין אף על פי שיש סביבותיו מעט רמץ כגובה אצבע אין כאן איסור, והטמנה משמע שמכוסה בה רובו או כולו. והאבנים והסדינים והגלופקרין שמכסין אותה במ אינם מוסיפים הבל.

אמנם הר"ן¹² כותב שמותר להשהות מאכל לפני השבת על גבי כירה גרופה וקטומה מאחר והקדירה לא נוגעת בגחלים, ומשמע שאם הקדירה תיגע בגחלים, הרי שמראה בכך שהוא חפץ בחום רב, ועלול לבא לחתות בגחלים, ויש בזה איסור משום הטמנה, וז"ל:

אלא ודאי עיקרן של דברים כדברי רבינו האי גאון ורבינו אפרים גאון ז"ל, שפירשו דהכא לא איירי בהטמנה כלל, אלא כגון שהקדירה יושבת על גבי כסא של ברזל וכיוצא בו, או שהיא תלויה באבנים, שאין שולי הקדירה נוגעין בגחלים.

גם הרא"ש¹³ כתב במפורש שהנחה על גבי הגחלים נחשבת כהטמנה, ובכל הוא מסביר את ההבדל ההלכתי העקרוני בין השהיית קדירה שמוותרת, לבין הטמנה שאסורה, הגם ששתי הפעולות נעשות בערב שבת, וז"ל:

ושיהוי זה אינה הטמנה אלא כגון כסא של ברזל והקדירה יושבת והיא (תפארת שמואל גורס: אם היא) תלויה (תפארת שמואל גורס: או) באבנים או כיוצא בהן. אבל בהטמנה על גבי גחלים דברי הכל אסור, דקיימא לן הטמנה בדבר המוסיף הבל אפילו מבעוד יום אסור.

כלשון הזו נקט גם הטור, ולאור דעות רבות בראשונים למד מרן הבית יוסף¹⁴ שמאחר ושולי הקדירה נוגעים בגחלים, הרי שהדבר נחשב כהטמנה, וז"ל:

ומה שכתב רבינו לחלק בין שהייה להטמנה. הוא מדברי הרא"ש, וכן כתב שם הר"ן בשם הגאונים. ודלא כדפירש רש"י, עד שיגרוף, משום דמוסיף הבל...וכן כתב הרב המגיד שכן דעת הרמב"ם דמתניתין בלשהות בלא הטמנה היא, וכן דעת הגהות שכתבו וז"ל ואף על פי שמותר להשהות הקדרה על גבי כירה שיש בה גחלים בוערות מכל מקום אם עשה הטמנה כמו שרגילין לעשות אם כן גילה דעתו שמקפיד אם תתקורר ואסור...וכן כתב בספר התרומה ובספר המצות. ודלא כראב"ה שכתב דאין חילוק בין להשהות על גבי האש בין להטמין בתוכה אידי ואידי שרי עכ"ל. והמרדכי כתב בשם אור זרוע דמותר להשהות הקדרה על גבי גחלים ממש...ומשמע מלשונו ששולי הקדרה נוגעים בגחלים ואפילו הכי שרי, משום דסבירא ליה כרש"י וראב"ה.

12 תחילת פרק כירה, טו: מדפי הר"ן, בסוף ד"ה כירה שהסיקוה.

13 פרק כירה, סוף אות א'.

14 סימן רנ"ג, ד"ה ומה שכתב רבינו לחלק.

ואם כן ליתיה לההוא דינא לדעת כל הני רבוותא דפליגי ארש"י וראב"ה דכיון ששולי הקדרה נוגעים בגחלים הוי הטמנה וכמו שכתבו הרא"ש והר"ן.

ראוי לציין שמור"ם סבור שהטמנה היא רק כאשר כל הסיר מכוסה לחלוטין, וכן כתב בדרכי משה¹⁵:

דהא לא מיקרי הטמנה אלא כשמכסהו למעלה, אבל בכהאי גוונא לא מיקרי הטמנה.

להלכה, פסק מרן בשולחנו הטהור¹⁶, שאכן יש הבדל בין שיהוי להטמנה, שיהוי הוא כשהקדירה נמצאת על גבי מקור חום גרוף וקטום, אולם למרות שהטמנה רגילה היא כשהסיר טמון ועטוף כולו מכל צדדיו, אם הסיר נוגע באש, הרי שזו נחשבת הטמנה במקצת ואסור, בעוד מור"ם סבור שאין זו הטמנה וז"ל:

וכל זה בעניין שהה, שהקדירה יושבת על כסא של ברזל או על גבי אבנים ואינה נוגעת בגחלים; אבל הטמנה על גבי גחלים, לדברי הכל אסור. הגה: ויש אומרים דאפילו אם הקדירה עומדת על גבי האש ממש, כל זמן שהיא מגולה למעלה לא מקרי הטמנה, ושרי; וכן המנהג.

המורם מכל הנ"ל, שכאשר הקדירה מונחת על גבי מקור חום הרי שיש בזה איסור הטמנה במקצת לשו"ע, שכן מקור החום גורם לתוספת הבל בתבשיל.

עטיפת סיר הנוגע באש בבגדים

מאחר וביארנו שמרן השו"ע אוסר הטמנה אפילו בצד אחד אם היא מוסיפה הבל לתבשיל, הוסיף מרן¹⁷ ואסר לכסות בבגדים את החלק העליון של הקדירה, למרות שבגדים הם מהחומרים שאינם מוסיפים הבל, שעקרונית מותר להטמין בהם מלפני השבת, אבל מאחר שהם יוסיפו הבל מחמת האש והחום הרב שייאצר כתוצאה מעטיפת הסיר הדבר אסור, וז"ל:

אף על פי שמותר להשהות קדירה על גבי כירה שיש בה גחלים על פי הדרכים שנתבארו בסי' רנג', אם הוא מכוסה בבגדים אף על פי שהבגדים אינם מוסיפים הבל מחמת עצמן, מכל מקום מחמת אש שתחתיהם מוסיף הבל (ואסור). ומיהו כל שהוא בעניין שאין הבגדים נוגעים בקדירה, אף על פי שיש אש תחתיה כיוון שאינו עושה דרך הטמנה, שרי. הלכך היכא שמעמיד קדירה על גבי כירה או כופח שיש בהם גחלים, ואין שולי הקדירה נוגעים בגחלים, שיהוי מקרי ומותר על פי הדרכים שנתבארו בסימן רנג'. ואם נתן על הקדירה כלי רחב שאינו נוגע בצדי

15 אות ג'.

16 שו"ע, סימן רנג', סעיף א'.

17 סימן רנז', סעיף ח'.

הקדירה, ונתן בגדים על אותו כלי רחב, מותר דכיוון שאין הבגדים נתונים אלא על אותו כלי רחב שאינו נוגע בצדי קדירה, אין כאן הטמנה.

ההבנה הפשוטה בדברי מרן בהסבר דין הטמנה במקצת, היא שמאחר והאש נוגעת בקדירה היא מוסיפה הבל למאכל, היינו גורמת לתוספת בישול המאכל, וממילא הדבר היחיד שיכול למנוע את זה הוא רק כשחום האש מתמעט, היינו שתהיה הפסקה של אוויר או משהו אחר שימעט את חום האש, והדבר מדויק מלשון ראשונים רבים, ולדוגמא כך כתב הריטב"א¹⁸, וז"ל:

ושאלו רבותינו בעלי התוספות, אם כן מה מקום היתר למה שנהגו להטמין על גבי כירה שהיא קטומה בבגדים, נהי דבגדים דבר שאינו מוסיף, מכל מקום הכירה אף על פי שהיא קטומה הוי דבר מוסיף טפי מגפת של זיתים...דשאני הכא שנתן הקדרה בקופתה על הגפת ממש בלא שום הפסקת אויר מה שאין כן בקדירותינו שיש בין הקדרה והרמץ הפסקת אויר ואין כאן שום דבר טמון בדבר המוסיף, וכן היה אומר מורי הרב ז"ל בשם רבינו הגדול ז"ל (=הרמב"ן).

אמנם כל זה כאשר הקדירה קרובה למקור חום רק מצד אחד, כגון שהאש נוגעת בתחתית הסיר, אבל אם נתן גם בגדים לשמור את חומה, וכגון שפורס בגד מלמעלה, צריך להקפיד שהבגד לא יכסה את שאר דפנות הסיר, וכן הסביר בלשון השו"ע בספר מנחת כהן, לר' אברהם הכהן פימנטיל¹⁹ וז"ל:

והנה מדברי בעל הלבושים נראה שאם עשה זאת הטמנה בעניין שאין שולי הקדירה נוגעים בגחלים מותר, אף על פי שהבגדים נוגעים בגחלים...ואמנם זה הפירוש לא ייתכן בדברי מורנו הרב יוסף קארו מכמה טעמים...ולכן נראה לי שפירוש דברי מורנו הרב יוסף קארו הוא היפך פירוש בעל הלבושים, והוא שצריך שני תנאים לשיהיה מותר להטמין הקדירה בבגדים על גבי כירה שיש בה גחלים: האחד שלא תהיה הקדירה נוגעת בגחלים. והשני שלא יהיו הבגדים נוגעים בקדירה. ולפי זה כך הוא פירוש דברי הרב: אף על פי שמותר להשהות קדירה על גבי כירה על פי הדרכים שנתבארו בסימן רנג', ואחד מהם הוא שלא תהיה הקדירה נוגעת בגחלים, אם הוא מכוסה בבגדים אסור. ואמר עוד ומיהו כל שהוא בעניין שאין הבגדים נוגעות בקדירה שרי. ועכשיו מפרש והולך שני התנאים. ואמר הילכך היכא שמעמיד קדירה על גבי כירה ואין שולי הקדירה נוגעים בגחלים (והיא מגולה) שיהוי מיקרי ומותר על פי הדרכים שנתבארו בסימן רנג', וזהו התנאי הראשון. ואמר עוד ואם נתן על הקדירה כלי רחב שאינו נוגע בצדי הקדירה, רצונו לאמר ואם על זאת הקדירה שהשהה על גבי כירה שאינה נוגעת בגחלים נתן כלי רחב

18 שבת מז, ד"ה גמרא.

19 משמרת השבת, שער שני, פרק ח', ד"ה והנה אחר שביארנו וכן ד"ה ואמנם זה הפירוש.

ונתן עליה בגדים כיוון שאין הבגדים נוגעים בצידי הקדירה, וזהו התנאי השני. ובשני אלו התנאים אין כאן הטמנה ושרי.

לסיכום, יוצא שלשיטת מרן הטמנה במקצת נחשבת הטמנה, אם הסיר נוגע ישירות במקור החום, ואפילו אם הוא נוגע רק בצד אחד, הדבר אסור משום הטמנה. כמו כן איסור הטמנה קיים גם כאשר הסיר לא נוגע ישירות במקור החום, אלא יש הפסק אוויר, אבל שאר דפנות הסיר עטופות, ולמרות שהכיסוי שמניח על ראש הסיר הוא לא מוסיף הבל, הואיל ומקור החום מוסיף הבל בתבשיל, והחום נאצר ונאגר בזכות הבגדים העוטפים את הסיר, הרי שהקדירה עטופה בדבר המוסיף הבל ויש כאם איסור הטמנה.

סיבת איסור הטמנה במקצת

האחרונים תמהו מדוע החמיר מרן השו"ע באיסור הטמנה במקצת, ויש שניסו להסביר שקיים חשש שבסוף הסיר ישקע ויהפוך להיות טמון כולו, למרות שהוא באמת היה טמון רק מצד אחד לפני השבת, וכך לדוגמא כותב רבינו שניאור זלמן מילאדי²⁰, בעל שולחן ערוך הרב, וז"ל:

שכל על גבי גחלים הטמנה היא במקצת...ומה שכתב הטור בסימן רנז' בשם הרא"ש לחלק בין דרך הטמנה, היינו דווקא כמו שכתב שם הטור שלא היתה נוגעת בשום דבר, רצונו לאמר לא בבגדים ולא בגחלים, וקרקע הכירה אינו ראוי להטמנה ואין לגזור בו.

רבינו בעל שו"ע הרב בעצם מסביר שיסוד איסור הטמנה במקצת תלוי בחומר שעליו יושב הסיר, שאם יש סיכוי שהסיר ייטמן כולו בחומר הזה, אז הטמנה במקצת אסורה, אולם אם הסיר מונח על גבי קרקע שאין סיכוי שהוא ייטמן כולו אז לא אומרים את דין הטמנה במקצת.

בעקבות הסבר זה, כתב הרב מאיר פוזנר בספרו בית מאיר²¹, שאיסור הטמנה במקצת קיים רק בגחלים, ולא בחומרים אחרים, שכן הגחלים יכולים לזוז בשל כובד הסיר, ואז הסיר יהיה טמון בתוך ערימת הגחלים, מה שאין כן במקרה והסיר מונח על טס מתכת, שהטס לא יכול להתעקם, והסיר לא יהיה עטוף ומסובב מצדדיו במקור החום, וז"ל:

והשו"ע לדעתו...דאף במגולה למעלה שייך הטמנה, היינו על גבי גחלים, דלא יימלט שאיזה גחלים מסבבים הקדירה, והווי הטמנה במקצת, אבל קדירה על גבי קדירה, שאין העליון נוגע כלל בדבר המוסיף הבל, אינו כלל דרך הטמנה.

20 סימן רנט', מהדורא בתרא, אות ד', ד"ה עיין רשב"א.

21 בית מאיר, לרב מאיר פוזנר, סימן רנג', ד"ה בהג"ה וי"א וכו' כ"ז שהוא מגולה.

אמנם למרות דברים אלו רבים מהאחרונים הסבירו את איסור הטמנה במקצת כפשוטו, היינו שיש מקור חום שמוסיף הבל בתבשיל, והוא נוגע ממש בצד אחד בלבד של הסיר, והאיסור הוא משום תוספת הבל ולא מחשש שהסיר ישקע ואז יהיה טמון כולו, וכ"כ מחצית השקל²², פרי מגדים²³, עטרת צבי²⁴, תהילה לדוד²⁵, וכן משמע מפשט לשון הראשונים, שדנו בשאלת הפסק אוויר בין האש לקדירה ומיעוט החום, ולא מצד חשש שהסיר ישקע בגחלים²⁶.

סיר שמונה על טס מתכת

נסכם את הנקודות העולות עד כה בדין הטמנה:

1. לשו"ע יש איסור הטמנה במקצת, כל עוד הסיר נוגע באש.
2. גם כאשר הסיר לא נוגע ישירות באש ממש, ויש רווח של אוויר, אם כל שאר דפנות הסיר מכוסות, הרי שקיים איסור הטמנה.
3. יש שרצו לסייג ולצמצם את איסור הטמנה במקצת, והסבירו שהוא קיים רק אם ישנה הסתברות טכנית שהסיר ייטמן כולו במקור החום, ולכן בגחלים שייך איסור זה, אולם בחומר קשיח לא שייך.
4. לאחרונים רבים איסור הטמנה במקצת הוא מחמת ההבל המתווסף לתבשיל, ולכן גם אם אין שום הסתברות טכנית שהסיר ייטמן במקור החום, עדיין קיים איסור הטמנה, וכן פשט לשון מרן השו"ע, וכ"פ רבינו הגרמ"א זצוק"ל.

אמנם לפי הנחות אלו, אם החשמל של פלטת השבת היה מחובר ישירות לטס המתכת, וכגון שבמקום סלילי חשמל היה טס שבעצמו לווהט, הרי שברור שאיסור הטמנה במקצת קיים, שהרי הכרענו שגם במקרה שברור לנו שהסיר לא ישקע לתוך מקור החום האיסור קיים, אבל לכאורה נין לטעון שלפלטת שבת יש רבותא נוספת, שכן טס המתכת הוא לא מקור החום העצמי, אלא הוא מתחמם מסלילי החשמל שנתונים תחתיו, ואולי ניתן להחשיבו כדבר שאינו מוסיף הבל,

22 סימן רנח, ס"ק א'.

23 משבצות זהב, סימן רנח, ס"ק א'.

24 סימן רנז, ס"ק טז'.

25 סימן רנז, אות ט'.

26 וכן משמע גם דברי הב"ח (סימן רנג, אות י') שכתב וז"ל: רצונו לומר שהטמינו הקדירה מסביב במוכין ובבלאות בגדים, והושיבו אותו מלמעלה והיא תלויה באבנים והגחלים למטה. משמע מדבריו שהקדירה תלויה, כלומר נשענת על האבנים, כך שאין חשש שספתח האבנים יעלו מסביבה, ודלא כהסבר הבית מאיר.

שהרי הבלו לא עצמאי, ובכך לאמר שאין איסור הטמנה במקצת על הנחת מאכל על גבי פלטת שבת רגילה, או דילמא לא שנא.

לכאורה ניתן ללמוד מדברי קצות השולחן²⁷ שאיסורים אלו לא שייכים בטסי מתכת, שכן גם אם נאמר שיש איסור הטמנה במקצת כשו"ע, עדיין טס הברזל לא מוסיף הבל מחמת עצמו, ולכן לכאורה יהיה מותר לתת סיר על גבי פלטה חמה, וז"ל:

אבל אם היא כולה טמונה אפילו אם אותו דבר שהיא טמונה בהם אינו מוסיף הבל, אלא שהעמיד הקדירה על גבי דבר המוסיף הבל, הרי זה אסור, כאילו היתה כולה טמונה בדבר המוסיף הבל.

והסביר בהערותיו²⁸:

ויש אומרים, והוא דעת המחבר, שאפילו הטמנה במקצת שמה הטמנה, ולדידהו אסור להעמיד קדירה על גבי גחלים, דהוי מטמין בדבר המוסיף הבל, אלא אם כן אוויר מפסיק בין הקדירה לגחלים, אבל לא נהגו כן. ונראה דגם לדעות הפוסקים דאסור הטמנה במקצת אפילו מלמטה לבד היינו דווקא במוסיף הבל מחמת עצמו. אבל במוסיף הבל מחמת דבר אחר לכולי עלמא בעינן שיהיה טמון כולה על כל פנים דאם לא כן יהיה הדין שאם מעמיד הקדירה על גבי חתיכת ברזל ואש למטה בכירה יהיה אסור מטעם שמטמין על גבי הברזל שהוא מוסיף הבל מחמת האש שלמטה, ואם מעמיד הקדירה באוויר בלא הפסק דבר בין הקדירה להאש שלמטה מותר, וכלפי לייא, ואם באוויר לבד מפסיק בין הקדירה לגחלים מותר, כל שכן כשמפסיק גם בחתיכת ברזל ועל כן, נראה לי דבמוסיף מחמת דבר אחר לכולי עלמא בעינן שיהיה טמון כולה.

תורף טענתו שלא ייתכן שהפסקת מגע ישיר בין האש לסיר על ידי טס ברזל תהיה גרועה מהפסקת אוויר ללא כל חציצה ממשית, והרי הפסקת אוויר מבטלת את איסור הטמנה במקצת, שהרי הסיר לא נוגע במקור החום, ואף על שהאש מחממת את המאכל ואפילו בפועל יכולה להוסיף בו הבל – אין איסור.

אולם יש לדחות את דבריו, שביארנו לעיל שיש צורך במיעוט חום הכירה, והפסקה על ידי טס ברזל לא ממעטת את חום הכירה, אלא לפעמים הפוך, מגבירה וממקדת את חומו, בעוד הפסק אוויר בוודאי גורם למיעוט חום הכירה, שכן האש רחוקה יותר מהסיר, שהסיר מתחמם מהאוויר בלבד, ולכן כל שיהיה הפסק משמעותי של אוויר בין הסיר וכל דפנותיו למקור החום לא יהיה איסור הטמנה, שהרי הגדר שחז"ל הגדירו לביטול איסור הטמנה הוא מיעוט חום, שבוודאי

27 סימן עא', סעי' יג'.

28 בדי השולחן, הערה כט.

מתרחש בהפסק אוויר, מה שאין כן בברזל הנוגע בדפנות הסיר, או בתחתיתו, שדווקא באופן זה הוא שומר על החום ואף מגביר אותו, ובוודאי מוסיף הבל בתבשיל, שהרי הברזל מתחמם מהאש, וכך חומו אחיד ורב יותר.

זאת ועוד, יסוד איסור הטמנה הוא רק כשיש מגע בין החומר הנוגע בסיר לבין הסיר, וכמו שראינו לעיל בדברי השו"ע שאיסור הטמנה לא קים במקרה ונותן טס מתכת מעל גבי הסירים ועליו מניח כיסוי, למרות שיש כאן שמירה על החום, וזאת משום שהכיסוי לא נוגע בדפנות הסיר, שטס המתכת העליון מרחיק את הבגדים מדפנות הסיר. לכן למרות שהברזל עליו מונח סיר אינו חם בחום עצמי, אלא רק מחמת סלילי החשמל שמתחתיו, הוא גרוע יותר מהפסק אוויר, שכן הוא נוגע ממש בסיר.

בנוסף לכל הנ"ל מאחר והפלטה היא כלי אחד, הרי שאנו דנים את הטס העליון שלה כאש עצמה, לא כהפסק חיצוני שניכר שהוא לא חלק מהכלי, שבו אם יהיה רווח של אוויר שימעט את חום האש לא יהיה איסור הטמנה כלל ועיקר.

ההשלכות המעשיות של הלכות אלו

לפי המתבאר לעיל, מאחר ופלטת בישול מוגדרת כאש מגולה, ואפילו אם כיסה את הכפתורים שלה, שהרי אין הפסק אוויר בין סלילי החשמל לטס הברזל, הרי שאם יניח סיר על גבי פלטת בישול, קיים איסור הטמנה במקצת, ואפילו אם המאכל מבושל מלפני השבת הדבר אסור, ואפילו אם יניח פקק ברזל על גבי הפלטה ועליו יניח את הסיר²⁹, אבל יכסה את דפנות הסיר, בכך שיניח בגד על ראש הסיר והוא ישתפל וירד על דפנותיו – הדבר אסור משום הטמנה³⁰.

בנוסף לנ"ל, מאחר וביארנו לעיל שלדעת הרב זצוק"ל פלטת שבת רגילה נידונית כאש מגולה, הואיל ואין הפסק משמעותי של אוויר בין סלילי החשמל לטס העליון של הפלטה, הרי שלשיטת השו"ע קיים איסור הטמנה בהנחה על פלטה גם מלפני השבת, וגם אם לא מכסה אתה בבגדים. אם יניח חציצה מסויימת עם הפסק אוויר על הפלטה, כגון מחבת הפוכה או תבנית של תנור, ועל כיסוי זה יניח את הסיר יוכל לכסות את הסירים מלמעלה בבגדים, ובלבד שיקפיד שלא ישתלשלו על כל שאר דפנות הסיר.

29 וכגון שיניח מכסה של פחית 'נס קפה' שיש בו נפח של אוויר ואינו שטוח, או יניח על הכירה כמה פקקים של בקבוקי מיץ ענבים ועליהם יניח את הסיר.

30 אמנם לא שייך איסור הטמנה בסיר בישול איטי, אם מצליח שהסיר עצמו לא ישב על גבי האש, ואין לחשוש להטמנה בדפנות, הואיל שברגע שיגביה את הסיר עצמו מהתחתית ששם נמצא מקור החום, הרי שיווצר רווח בין כל הסיר לבין התושבת שלו, וממילא אין כאן מגע ישיר במקור החום, אלא יש הפסק אוויר, וגם שאר הדפנות אינן נוגעות בכלי או בבגד וכד', וגם שם יש הפסק של אוויר, כך שאין בדבר איסור הטמנה.

בפלטה ירושלמית, מראש יש רווח של אוויר בין תחתית הפלטה לטס העליון עליו מונחים הסירים, ולכן אין בה חשש הטמנה במקצת, הואיל ויש הפסק משמעותי של אוויר, ולכן ניתן להניח עליה מאכלים מפני השבת בשופי, וכן ניתן לפרוס עליה שמיכה או כיסוי לפלטה, ובלבד שהכיסוי לא ישתלשל על כל שאר דפנות הסירים, שאף על פי שיש רווח של אוויר בין הסיר לאש שבפלטה, וטס המתכת לא מוגדר מוסיף הבל, כבר ביארנו שאם יש תוספת שמירה על החום בשל כיסוי כל שאר הדפנות בבגדים גם דבר זה אסור.

וזאת תורת העולה

ראינו נכון לחזור שוב ולסכם את הנקודות ההלכתיות המעשיות היוצאת מן המאמר, על מנת שכל הרוצה לנהוג לפי פסיקת רבינו הראשון לציון הגרמ"א זצוק"ל ימצאם בקלות, ולא תצא תקלה תחת ידו.

- א. איסור הטמנה במקצת קיים בכל מקרה שיש מקור חום המוסיף הבל בתבשיל, היינו גורם לו להתבשל עוד, גם כאשר האש נוגעת בסיר רק מצד אחד ושאר דפנות הסיר גלויות.
- ב. לכן אין להניח סיר על גבי אש, אפילו לפני השבת, ואפילו אם המאכל מבושל.
- ג. פלטת בישול ופלטת שבת מוגדרות כאשר גלויה, למרות שלא רואים את האש עצמה, שכן אין הפסק אוויר משמעותי בין סלילי החשמל שמפיצים את החום לבין טס המתכת שמכסה אותם.
- ד. לפלטת בישול יש עוד מגרעת הלכתית, שכן יש לה כפתורים שניתן להגביר או לצמצמם בעזרתם את חום האש, והרוצה להכשירה לשימוש בשבת, חייב לנהוג כמובא לקמן.
- ה. אין להניח סיר על פלטה גם מלפני השבת, אלא אם כן ימעט את חום האש. לכן ניתן להניח כלי כגון תבנית או מחבת וכד' על הכירה, ועליו להניח את הסיר.
- ו. יש להקפיד שהכלי שמניח מעל הטס העליון של הפלטה לא יהיה משטח שטוח (בין דק ובין עבה), אלא שיהיה בו נפח אוויר, וכגון שיניח תבנית תנור הפוכה.
- ז. ההיתר הנ"ל קיים גם בפלטת בישול, אלא שבה בנוסף להנחת הכלי, יש להוציא את הכפתורים, או לסמנם בצורה ברורה על מנת שלא יבואו לשנות את חום האש.
- ח. פלטת שבת ירושלמית היא פלטה רגילה שיש בה כלי נוסף מובנה, שיש לו נפח אוויר, וכך הוא ממעט את חום הכירה, וניתן להניח עליה מאכלים מלפני השבת, ללא חשש הטמנה.

ט. ניתן לפרק פלטת שבת ישנה מהסוג הרגיל, ולקחת את הכיסוי העליון שלה ולהניחו על גבי פלטת שבת חדשה, ומאחר ועכשיו יש הפסק אוויר, הרי שאין לחוש לאיסור הטמנה במקצת.

י. מותר לכסות סירים המונחים על פלטת שבת מותרת, היינו או פלטה ירושלמית או פלטת שבת רגילה שהניח עליה כלי עם הפסק אוויר כנ"ל, בבגדים מעל למכסי הסירים, ובלבד שידיאג שהכיסוי לא ישתלשל על כל דפנות הסיר, וכגון שיכסה רק את החלק העליון ועוד מעט מהדופן, אבל יראו בבירור שרוב הדופן גלויה.

יא. ניתן להניח טס מתכת בולט מעל כל הסירים (אם הם באותו גובה), ויש להקפיד שהטס יבלוט מעבר לכל הסירים, ואז גם אם כיסוי הפלטה בבגדים ובשמיכה וכד' ישתלשל עד למטה ובפועל יגיע עד לכל אורך הסיר, מאחר וטס המתכת מרחיק את הבגד מהסר כך שהבגד בכלל לא נוגע בדפנות הסיר, והסיר מונח על גבי קומה נוספת עם הפסק אוויר כנ"ל, אין בדבר איסור הטמנה כלל.

יב. ההיתר הנ"ל קיים אפילו אם הכיסוי משתלשל עד מתחת הפלטה עצמה. לכן ניתן להכניס לארון מתכת פלטה מותרת לשימוש בשבת, כלומר פלטה ירושלמית או פלטה שהניח עליה כלי, ולמרות שהחום משתמר, כי הפלטה נתונה בארון מתכת שנוע לשמור על החום, אין בדבר איסור, הואיל וארון המתכת לא נוגע בדפנות הסירים.

יג. גם בשבת מותר להניח סיר או מגש בתרמוקן, והסיר לא נחשב כמוטמן, למרות שהתרמוקן שומר על חום המאכל, מאחר ותרמוקן לא נוגע וכסה ישירות את הכלי מכל צדדיו, אלא הכלי רק מונח בו או על גבי רשת וכד'.

יד. גם בשבת מותר למלא בתרמוס מים חמים שחוממו בהיתר, וכגון שמערה מהתרמוס מים מתוך מיחם שבת.

טו. בכל הנחת מאכל על גבי מקור חום שרגילים לבשל עליו קיים איסור נוסף של מיחזי כמבשל, ולכן אין להניח מאכלים ישירות על פלטת שבת רגילה או פלטת בישול.

טז. איסור זה לא קיים בפלטה ירושלמית, שכן הפסק האוויר מהווה היכר שלא מדובר במקור חום המשמש לבישול, והוא הדין שאין איסור מיחזי כמבשל פלטת שבת רגילה שהניח עליה תבנית.

יז. איסור מכה בפטיש קיים גם במאכלים, כל עוד משנה את ייעוד המזון, ואף על פי שהמאכל היה ראוי לאכילה גם לפני ששינה אותו, וכגון שאין להניח לחם אפילו על פלטה המותרת בשימוש בשבת על מנת להופכו לצנים.

ניתן להניח לחם או חלה על הכיסוי העליון של פלטה ירושלמית, או על כיסוי שנותן על גבי פלטה רגילה, ובלבד שיזכור לקחתו לפני שהתקשה.

